

УДК 331.5.021-044.372

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.40>

Маринюк Василь Любомирович,

аспірант кафедри державної політики та врядування

Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0009-0008-8022-1298

РИНОК ПРАЦІ ТА ЙОГО ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

THE LABOR MARKET AND ITS STATE REGULATION IN MODERN CONDITIONS

У статті наведено розв'язання актуальної наукової проблеми, пов'язаної із функціонуванням ринку праці та його державним регулюванням в сучасних умовах, та розроблено науково-прикладні підходи, що забезпечують практичне використання отриманих наукових результатів. Вказано на потребу виваженої та обґрунтованої державної політики та адекватного державного регулювання процесів, що відбуваються на ринку праці. Розглянуто принципи державної політики зайнятості на основі Закону України «Про зайнятість населення». Визначено поняття зайнятості та зайнятого населення, керуючись нормами Закону України «Про зайнятість населення». Підкреслено, що ці характеристики зайнятості дають змогу оцінити ситуація на ринку праці та особливості його державного регулювання. Відмічено чинники, дія яких ускладнила ситуацію на ринку праці України в сучасних умовах. Вказано, що трансформації, які спостерігаються в українському суспільстві в останні роки, призвели до значного переформатування попиту на професії. Розглянуто напрями, за якими спостерігалася найбільша кількість вакансій відповідно до професійних груп потенційних працівників за останні два роки. Визначено професії, по яких чисельність безробітних була найбільшою протягом дії воєнного часу в Україні. Зауважено, що найближчим часом важко очікувати відновлення попиту на ті професії, які були важливі десять років тому. Стверджено, що в кризових умовах функціонування ринку праці однією з ключових проблем є оплата праці працівників. Аргументовано, що державне регулювання ринку праці України в кризових умовах повинно являти собою систему заходів, що включає можливість реалізації свободи праці, сприяння в забезпеченні зайнятості та захист від безробіття. Визначено принципи, із дотриманням яких має відбуватися державне регулювання ринку праці в кризових умовах. Обґрунтовано заходи та дії, які необхідно запровадити в життя з метою вдосконалення державного регулювання ринку праці України в кризових умовах. Підсумовано, що першочерговою умовою ефективного функціонування ринку праці та вдосконалення державного регулювання ринку праці України є активізація економічних реформ.

Ключові слова: ринок праці, кризові умови, державна політика, державне регулювання, держава, реформування, управління, зайнятість населення.

The article provides a solution to an actual scientific problem related to the functioning of the labor market and its state regulation in modern conditions, and developed scientific and applied approaches that ensure the practical use of the obtained scientific results. The need for a balanced and justified state policy and adequate state regulation of the processes taking place on the labor market is indicated. The principles of state employment policy based on the Law of Ukraine "On Employment of the Population" are considered. The concepts of employment and the employed population are defined, guided by the norms of the Law of Ukraine "On Employment of the Population". It is emphasized that these characteristics of employment make it possible to assess the situation on the labor market and the peculiarities of its state regulation. Factors whose action has complicated the situation on the labor market of Ukraine in modern conditions are noted. It is indicated that the transformations observed in Ukrainian society in recent years have led to a significant reformatting of the demand for professions. Areas where the largest number of vacancies were observed according to professional groups of potential employees over the past two years were considered. The professions in which the number of unemployed was the largest during the wartime period in Ukraine were determined. It is noted that in the near future it is difficult to expect a revival of demand for those professions that were important ten years ago. It is stated that in the crisis conditions of the functioning of the labor market, one of the key problems is the remuneration of employees. It is argued that state regulation of the labor market of Ukraine in crisis conditions should be a system of measures that includes the possibility of realizing freedom of labor, assistance in ensuring employment and protection against unemployment. The principles with which state regulation of the labor market should be carried out in crisis conditions have been determined. The measures and actions that must be implemented in order to improve state regulation of the labor market of Ukraine in crisis conditions are substantiated. It was concluded that the primary condition for the effective functioning of the labor market and improvement of state regulation of the labor market of Ukraine is the activation of economic reforms.

Key words: labor market, crisis conditions, state policy, state regulation, state, reform, management, population employment.

Постановка проблеми. Кризові явища в економіці стають системними через трансформації, що відбуваються в українському суспільстві останніми роками. Вплив пандемії призвів до серйозних турбулентностей у національній економіці, які почулися у всіх сферах, і зокрема, на ринку праці. Вторгнення росії на територію України та введення воєнного стану лише поглибили негативні трансформації на ринку праці.

Масова міграція населення, руйнування інфраструктури, бізнес-центрів і промислових підприємств, зниження добробуту населення та загальний спад активності економічних суб'єктів спричинили появу негативних тенденцій на вітчизняному ринку праці. Врахування важливості цього сегмента національного господарства для задоволення основних потреб населення та підтримання його добробуту передбачає потребу існування обґрунтованої державної політики, спроможної суттєво покращити ситуацію на ринку праці, що становить значну проблему в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості функціонування ринку праці цікавлять багатьох дослідників. Зокрема, серед провідних науковців, які займаються цією проблематикою, варто виділити таких як Василенко О.П. [2], Войтик О.Є. [1], Войтович Р.В. [4], Дяченко М.І. [2], Дубич К.В. [4], Коцан Л.М. [3], Мазій Н.Г. [1], Павліха Н.В. [3], Савчук А.Ю. [3], Супрун К.В. [5], Цимбалюк І.О. [3], Уніга О.В. [3] та багато інших.

У своїх публікаціях вони піднімають питання функціонування ринку праці в кризових умовах та напрямків удосконалення його державного регулювання, вивчають державне управління зайнятості населення регіону, розглядають особливості розвитку ринку праці в контексті економіки добро-

буту, зокрема, регулювання доходів населення, аналізують публічне управління у сфері зайнятості в Україні у контексті євроінтеграції, оцінюють механізми публічного управління інноваційним розвитком сфери зайнятості населення України.

Проте існування кризових явищ та потреба пошуку шляхів покращення державного регулювання ринку праці в сучасних умовах передбачають потребу глибоких наукових досліджень у даному напрямку, що зумовило вибір теми статті.

Мета статті – з'ясувати особливості функціонування ринку праці та його державного регулювання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Сучасний системний підхід до державного регулювання ринку праці в кризових умовах, ефективність державної соціально-економічної політики та публічне управління інноваційними процесами у сфері зайнятості дає можливість вести мову про вирішення всіх складних питань щодо покращення функціонування ринку праці у нових умовах інституційних перетворень та соціально-економічного розвитку в Україні. Для цього потрібна виважена та обґрунтована державна політика та адекватне державне регулювання процесів, що відбуваються на ринку праці.

Стаття 15 Закону України «Про зайнятість населення» [6] № 5067-VI від 07.05.2012 року визначає принципи державної політики зайнятості (табл. 1).

Ці принципи складають фундамент для розроблення та реалізації ефективної державної політики зайнятості в Україні.

Стаття 1 Закону України «Про зайнятість населення» визначає зайнятість як законну діяльність осіб, спрямовану на задоволення їхніх особистих

Таблиця 1

Принципи державної політики зайнятості на основі Закону України «Про зайнятість населення»

№ п/п	Принципи	Їх характеристика
1	Пріоритетність повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості	Спрямована на забезпечення громадян повним доступом до робочих місць, забезпечення продуктивного зайняття та можливості вільного вибору професійної діяльності. Ця засада підтримується шляхом активної соціально-економічної політики держави
2	Відповідальність держави за формування та реалізацію політики зайнятості	Закріплює обов'язок держави створювати та реалізовувати ефективні заходи у сфері зайнятості населення, забезпечуючи відповідну координацію та планування.
3	Забезпечення рівних можливостей населення в реалізації конституційного права на працю	Гарантує надання однакових шансів всім громадянам у здійсненні конституційного права на працю, незалежно від соціального, економічного чи іншого статусу
4	Сприяння ефективному використанню трудового потенціалу та соціальний захист від безробіття	Закріплює заходи, спрямовані на оптимальне використання робочої сили, а також на надання соціального захисту громадян від негативних наслідків безробіття

Джерело: складено на основі [6]

та суспільних потреб з метою здобуття доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі. Ця діяльність може також включати працю членів однієї сім'ї, які займаються господарською діяльністю або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їхній власності, включаючи випадки безоплатної праці [6].

Згідно зі статтею 4 цього Закону, до зайнятого населення відносяться громадяни, які проживають на законних підставах на території держави і працюють за наймом на умовах трудового договору або на інших умовах, визначених законодавством. Також вважаються зайнятими особи, які самотійно забезпечують себе роботою, включаючи членів особистих селянських господарств, а також ті, хто здійснює військову чи альтернативну (невійськову) службу. Зайнятими також вважаються особи, які працюють за кордоном і отримують доходи від такої зайнятості, а також студенти, які одночасно навчаються та працюють [6].

Отже, ці характеристики зайнятості дають змогу оцінити ситуація на ринку праці та особливості його державного регулювання.

Варто відмітити, що на даний час сучасний стан ринку праці в Україні має негативні тенденції і ускладнюється дією наступних чинників:

- війною з росією;
- загрозами національній безпеці;
- запровадженням протиепідемічних заходів і обмежень, які ускладнювали можливості функціонування ринку праці;
- постепідемічною ситуацією;
- істотною територіальною диференціацією у сфері зайнятості;
- розбалансованістю між вільними робочими місцями та необхідним рівнем кваліфікації;
- негативними демографічними процесами (зростає смертність і знижується народжуваність внаслідок міграції молодих людей і молодих сімей за кордон);
- високим рівнем безробіття, що викликає негативні структурні зміни у сфері трудових ресурсів [2].

Також в умовах трансформаційних змін останніх років значно знизився відсоток молоді, що безпосередньо впливає на ринок праці та пенсійне забезпечення, а також зріс відсоток людей старшого, пенсійного та передпенсійного віку.

Стрімка динаміка зменшення кількості працездатного населення, в основному, внаслідок трудової міграції, передчасної смертності та старіння, демографічна ситуація, економічна та політична криза, повномасштабна війна, а також наявність значної кількості некваліфікованих працівників

серед загальної кількості робочої сили, спричиняють значні проблеми з дефіцитом кваліфікованих кадрів на 3–4 рівнях Міжнародної стандартної класифікації освіти.

Загалом, трансформації, які спостерігаються в українському суспільстві в останні роки, призвели до значного переформатування попиту на професії. Так, варто розглянути напрями, за якими спостерігалася найбільша кількість вакансій відповідно до професійних груп потенційних працівників за останні два роки:

1) професійна група «службовці, керівники» (вакансії: менеджер (управитель) із збуту, головний бухгалтер, менеджер (управитель), начальник відділу поштового зв'язку, майстер, менеджер (управитель) з постачання, керівник гуртка, завідувач господарства, заступник директора, начальник відділу);

2) професійна група «професіонали, фахівці» (бухгалтер, вчитель закладу загальної середньої освіти, сестра медична (брат медичний), лікар загальної практики-сімейний лікар, фармацевт, фахівець, вихователь, спеціаліст державної служби (місцевого самоврядування), інспектор, електрик дільниці);

3) професійна група «технічні службовці» (касир торговельного залу, адміністратор, листоноша (поштар), оператор поштового зв'язку, обліковець, оператор комп'ютерного набору, касир, секретар, діловод, реєстратор медичний);

4) професійна група «працівники сфери торгівлі та послуг» (продавець продовольчих товарів, кухар, продавець-консультант, продавець непродовольчих товарів, охоронник, молодша медична сестра (молодший медичний брат), офіціант, бармен перукар, соціальний робітник);

5) професійна група «кваліфіковані робітники сільського господарства» (робітник з комплексного обслуговування сільськогосподарського виробництва, виноградар, оператор машинного доїння, озеленювач, робітник зеленого будівництва, робітник фермерського господарства, дояр, птахівник, рибалка прибережного лову, овочівник);

6) професійна група «кваліфіковані робітники з інструментом» (швачка, електромонтер з ремонту та обслуговування електроустаткування, слюсар-ремонтник, електрогазозварник, слюсар-сантехнік, слюсар з ремонту колісних транспортних засобів, пекар, слюсар-електрик з ремонту електроустаткування, робітник з комплексного обслуговування й ремонту будинків, столяр);

7) професійна група «робітники з обслуговування устаткування» (водій автотранспортних засобів, тракторист-машиніст, оператор заправних

станцій, токаря, оператора автоматичних та напівавтоматичних ліній верстатів та установок, машиніст екскаватора, водій навантажувача, фрезерувальник, машиніст крана (кранівник), оператор верстатів з програмним керуванням);

8) професійна група «найпростіші професії» (підсобний робітник з комплексного прибирання та утримання будинків з прилеглими територіями, прибиральник службових приміщень, двірник, вантажник, сторож, укладальник-пакувальник, комірник, прибиральник територій, прибиральник виробничих приміщень) [7].

Отже, працівники, що володіють відповідними навичками та знаннями, мають переваги в сучасних умовах на ринку праці.

Окрема ситуація складається по безробітних, кількість яких в кризовий час значно побільшало. До професій, по яких чисельність безробітних була найбільшою протягом дії воєнного часу в Україні, слід віднести: продавець продовольчих товарів, підсобний робітник, машиніст (кочегар) котельної, оператор котельні, охоронник, менеджер (управитель) із збуту, тракторист-машиніст [7].

В кризових умовах функціонування ринку праці однією з ключових проблем є оплата праці працівників. Зрозуміло, що в найближчому майбутньому роботодавці не зможуть значно підвищити заробітну плату своїм працівникам. Це обумовлено кількома факторами, такими як необхідність обмеження цін на продукти, коливання курсу долара, проблеми логістики, економічні обставини та, важливо, воєнний конфлікт.

Це також означає, що найближчим часом важко очікувати відновлення попиту на ті професії, які були важливі десять років тому. Ринок праці завжди був динамічним, а кризові умови тільки підсилюють те, що раніше було невидимим за умови відносної економічної стабільності в минулому.

У цих умовах важливо розглядати стратегії адаптації на ринку праці, звертати увагу на розвиток нових навичок та адаптуватися до змін. Подальший успіх може залежати від гнучкості та готовності пристосовуватися до нових умов, від розвитку та оновлення професійних навичок, які відповідають потребам ринку, а також від адекватного державного регулювання ринку праці.

Практика свідчить, що в сучасних умовах в Україні склалася певна система державного регулювання ринку праці на різних рівнях управління. Державне регулювання ринку праці України в кризових умовах повинно являти собою систему заходів, що включає можливість реалізації свободи праці, сприяння в забезпеченні зайнятості та захист від безробіття. В умовах ринкової еко-

номіки роль держави полягає, насамперед, у тому, щоб допомогти знайти роботу всім, хто може й хоче працювати, і гарантувати соціальну захищеність тим категоріям громадян, які її потребують.

В кризових умовах державне регулювання ринку праці має відбуватися із дотриманням таких основних принципів на основі системного підходу:

- забезпечення підпорядкованості важелів, орієнтирів, завдань і цілей публічного управління, що здійснюється на різних управлінських рівнях;
- мінімізація або усунення нерівності у можливостях зберегти чи отримати належний рівень життя та роботу, що виникає через сімейні обставини, інвалідність тощо;
- створення соціальних, економічних та інших умов для належного добробуту населення;
- забезпечення соціально-політичної стабільності у суспільстві на основі реалізації пріоритетних заходів [4].

З метою вдосконалення державного регулювання ринку праці України в кризових умовах як інструмента соціально-економічного розвитку країни необхідно запровадити в життя заходи та дії:

- 1) запровадження реальних дієвих механізмів для забезпечення працевлаштування молодих фахівців, дорослого та незайнятого населення;
- 2) подальше вдосконалення законодавчої і нормативної бази, зокрема з моніторингу й оцінювання якості зайнятості;
- 3) розробка параметрів оцінювання процесів і результатів сфери зайнятості та ринку праці;
- 4) запровадження ефективного довгострокового прогнозування потреби у кваліфікованих працівниках та спеціалістах для галузей економіки країни з урахуванням загальнодержавних, регіональних та місцевих потреб ринку праці;
- 5) забезпечення взаємодії між зацікавленими сторонами в розвитку ринку праці та освітніх послуг органами державного управління, системою професійної освіти роботодавцями та працівниками;
- 6) створення умов для підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці;
- 7) забезпечення послідовності і системності у процесі реалізації державної освітньої політики та політики зайнятості.

Досвід багатьох країн показує, що найбільш дієвими є чотири напрями державного регулювання зайнятості [4]:

- соціальне страхування безробіття;
- сприяння найму робочої сили;
- підготовка і перепідготовка робочої сили та стимулювання зростання зайнятості;
- збільшення кількості робочих місць.

Однак, на нашу думку, враховуючи українські реалії, першочерговою умовою ефективного функціонування ринку праці в Україні та вдосконалення державного регулювання ринку праці України в кризових умовах є активізація економічних реформ і перетворень.

Висновки. Отже, ситуація на ринку праці в Україні в значній мірі трансформувалася під впливом кризових явищ у суспільстві. Професії, що вимагають вищої освіти, стали менш затребуваними порівняно із простішими професіями, які не потребують високого рівня формальної освіти. Це викликано різними факторами, такими як економічні труднощі, перебудова бізнес-структур, інфраструктурні проблеми, а також воєнний конфлікт.

В цих нових умовах збільшилася кількість безробітних серед людей, які раніше займали провідні позиції на ринку праці, таких як продавці, бухгалтери, а також фахівці державної служби та

місцевого самоврядування. Це ставить перед суспільством і владою велике завдання – адаптувати стратегії зайнятості та надавати підтримку тим, хто втратив свої робочі місця, сприяючи перекваліфікації, щоб забезпечити їм можливість знаходження нових робочих можливостей у змінених умовах ринку.

Враховуючи сучасний стан у сфері ринку праці та зайнятості в Україні, спричинений економічною кризою, пріоритетними напрямками державного регулювання зайнятості мають стати проведення економічної політики в інтересах зайнятості та регулювання безробіття. В контексті забезпечення стійкого економічного зростання України запропоновані пріоритетні напрями вдосконалення державного регулювання ринку праці України в кризових умовах мають бути спрямовані на вирішення їх щодо окремих регіонів країни з урахуванням збалансованості регіональної політики держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Войтик О.Є., Мазій Н.Г. Ринок праці в кризових умовах та напрями удосконалення його державного регулювання. *Демократичне врядування*. Вип. 2 (30). 2022. С. 144–157. DOI: <https://doi.org/10.23939/dg2022.02.144>
2. Дяченко М.І., Василенко О.П. Державне управління зайнятості населення регіону. Державне управління, удосконалення та розвиток. 2018. URL: <http://www.du.nayka.com.ua/?op=1&z=1183> (дата звернення 18.01.2024).
3. Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці [Текст]: монографія / Наталія Володимирівна Павліха, Ірина Олександрівна Цимбалюк, Олег Вікторович Уніга, Лілія Миколаївна Коцан, Анастасія Юріївна Савчук. Луцьк : ВежаДрук, 2022. 212 с.
4. Публічне управління у сфері зайнятості в Україні у контексті євроінтеграції: проблеми, ефективність, інноваційність, результативність: колективна монографія / за наук. ред. д. держ. упр. Р.В. Войтович та К.В. Дубич. Київ, 2020. 480 с.
5. Супрун К. В. Механізми публічного управління інноваційним розвитком сфери зайнятості населення України. *Вісник післядипломної освіти*. Вип. 17(46) «Серія «Соціальні та поведінкові науки» (психол. 053, економічні 051, держ. управління 281). 2021. С. 236–266.
6. Про зайнятість населення : Закон України від 01.03.2013р. № 5067-VI. *ВВР України*. 2013. № 24. Ст. 243.
7. Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-липні 2022 року / Державний центр зайнятості. URL: <http://www.dcz>.